

COMUNICAT EN RELACIÓ ALS DRETS DE LES PERSONES PRESES ALS CENTRES PENITENCIARIS DE CATALUNYA

POSICIONAMENT D'ORGANITZACIONS DE LA SOCIETAT CIVIL DAVANT LA INVOLUCIÓ DE LA POLÍTICA PENITENCIÀRIA

1. Introducció i context

El progressiu deteriorament de l'estat del benestar està provocant que els Estats, per tal d'escapar de les seves responsabilitats, cada cop estiguin més enfocats a construir el relat sobre la criminalitat com una decisió individual desproveïda de context. Aquesta deriva explica com formacions polítiques de tot color estan **fomentant la percepció social de la inseguretat per a justificar les seves polítiques en aquesta matèria**. La indústria de la seguretat privada també incentiva el discurs de la inseguretat, que està permetent la expansió d'un nínxol de mercat milionari. L'enfoc de la seguretat des d'una mirada securitària, ajuda a **promoure la idea de que la reducció dels drets de certs sectors socials són un mal menor necessari per a protegir el benestar de la majoria**. La precarització creixent de cada cop més sectors socials, està propiciant un gir conservador i l'assumpció de posicionaments indulgents amb el sacrifici de drets fonamentals que comporten determinades polítiques de seguretat, sigui a les fronteres, als carrers o dins del sistema penal i dels centres de privació de llibertat.

Les persones privades de llibertat són un col·lectiu especialment vulnerabilitzat i al que li és especialment difícil alçar la seva veu per a fer denúncia pública de les vulneracions dels seus drets. La manca de drets de participació política (drets de sindicació i associació) augmenten aquesta vulnerabilització. Aquestes restriccions no poden ser llegides només com una problemàtica particular o com un context excepcional, sinó com una erosió dels drets col·lectius i com un preludi de la seva implementació a cada cop més sectors socials.

Aquest context social i la opacitat del que passa dins dels centres de privació de llibertat (on augmenten les morts per diverses causes, especialment els suïcidis que no surten a la llum pública, ni reben atenció mediàtica, ni mostres institucionals de condol) està facilitant **la progressiva adopció de mesures incompatibles amb els estàndards internacionals per part de les institucions**. Aquestes institucions s'estan acomodant a unes formes de fer en les que s'està relativitzant el compliment dels compromisos internacionals en matèria de drets per avantposar les demandes **de grups de pressió**, com certs sindicats de funcionaris de presons, i les formacions polítiques que els hi donen suport. Aquests, sota el pretext de reclamar drets laborals legítims, acaben assolint que s'implementin mesures d'altre caire que suposen greus retrocessos de drets per a les persones privades de llibertat.

2. Alguns antecedents dels darrers anys

Resulta necessari fer una cronologia dels antecedents que porten a la situació actual pel que fa a la política penitenciària a Catalunya, que des de la pandèmia de la Covid 19 fins enguany, es podrien sintetitzar en els següents:

- Diverses organitzacions socials de drets humans, venim denunciant des de fa molts anys l'aplicació del mitjà coercitiu anomenat "contenció mecànica regimental"¹. A les presons que depenen de l'administració de l'Estat espanyol la seva aplicació s'ha vingut reduint molt al llarg dels darrers 5 anys, al contrari del que passa a Catalunya, en què han augmentat en aquest mateix període. A l'estat espanyol, entre el 2018 i el 2023 s'han reduït les contencions mecàniques de 1000 a 300 anuals, i a Catalunya han augmentat significativament, a més de 1500 el darrer any, entre regimentals i sanitàries.
- Quan l'anterior Consellera de Justícia, la Sra. Lourdes Ciuró, es va fer càrrec de les presons catalanes, el maig del 2021, al cap de pocs mesos, va manifestar davant del Parlament de Catalunya i dels mitjans de comunicació que modificaria la Circular 2/2021, aprovada per l'anterior equip del Departament de Justícia, (amb la Sra. Ester Capella al capdavant). Aquella Circular i el seu Protocol havien estat aprovats per l'anterior Govern després de 15 anys (des del 2007) de feina col·lectiva de diverses entitats de drets humans per a plasmar-hi els estudis, treballs, investigacions i recomanacions nacionals i internacionals en matèria de contencions a les presons catalanes.
- La Circular 2/2021 feia al·lusió a les recomanacions internacionals, especialment a les efectuades pel Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura (CPT) que, a través de les seves visites oficials de monitoratge als centres penitenciaris de Catalunya el 2007, 2011, 2012 i 2018, havia requerit a les autoritats catalanes que efectuessin diversos canvis sobre l'aplicació de les contencions i a que possessin fi a l'ús d'aquest mitjà, no previst a la normativa penitenciària.
- La recomanació d'establir un control que garantís els drets fonamentals i que fos més transparent amb les actuacions envers les persones preses, desenvolupat de forma detallada en l'anterior Protocol de la Circular 2/2021, des de l'inici va ser durament criticat per part d'alguns sindicats de funcionaris de presons, al·legant que la seva aplicació suposava "un augment salvatge de la càrrega burocràtica", com va dir per exemple l'Agrupació de personal penitenciari de CC.OO el passat 6 maig, 2021.²
- Les protestes sindicals de funcionaris de presons es van fer cada cop més contundents, es va ocupar el Departament de Justícia el mes de març de 2019 i a partir d'aquesta acció, en repetides ocasions es van fer concentracions al carrer, a les portes de centres penitenciaris, es van ocupar despatxos de la Direcció d'alguns centres penitenciaris i de nou del Departament de Justícia.
- La resistència de certs sectors del sindicalisme penitenciari a l'aplicació de la Circular 2/2021 i el seu Protocol es pot constatar de les seves declaracions a premsa, dels missatges publicats a les xarxes socials i de les consignes llençades en les concentracions i accions de protesta.

1 <https://rm.coe.int/1680a47a78>

2 <https://agrupaciopresons.ccoo.cat/shan-tornat-bojos/>

- Amb el canvi de Govern a Catalunya el maig del 2021, els nous responsables de la Conselleria de Justícia van anunciar, sense haver realitzat cap avaluació ni diagnosi prèvia de l'aplicació de la Circular 2/2021 i del seu Protocol, que aquella normativa, que condensava les recomanacions internacionals i el fruit d'anys d'estudi i debat amb les entitats de drets humans "no funcionava". Aquesta decisió suposava la primera claudicació del Departament de Justícia a les pressions sindicals. Sense cap justificació objectiva, la Circular 2/2021 va ser subduïda per una nova Circular 1/2022 que, en lloc d'avançar cap a un escenari de "contencions zero", en regulava l'aplicació. El resultat d'aquesta modificació normativa ha estat el de l'augment de les contencions a Catalunya, en contrast amb la tendència de la resta de l'Estat.
- A inicis del 2022, l'anterior Conselleria Sra. Ciuró, va aprovar la darrera Circular 1/2022 sobre contencions, actualment en vigor malgrat que el Síndic de Greuges va fer un estudi molt crític en base al qual es va demanar que la vigència d'aquella Circular quedés en suspens. Aquesta nova Circular:
 - Ha eliminat totes les referències de l'antiga Circular 2/2021 sobre els principis rectors de la aplicació del mitjà coercitiu: principis de legalitat, necessitat, proporcionalitat, temporalitat, cura, responsabilitat, formació, documentació, transparència i supervisió judicial.
 - Realitza afirmacions greus sense cap fonament ni base probatòria, i en concret, assenyala una suposada correlació entre l'anterior normativa sobre contencions mecàniques amb un increment de les agressions a funcionaris de presons, coincidint amb el discurs dels sindicats de treballadors penitenciaris.
 - Es dedica a regular una pràctica vexatòria enlloc d'avançar cap a la seva reducció, tal i com aconsellen els organismes internacionals de prevenció de la tortura.
 - Estableix la composició d'un Grup de Treball per avaluar la aplicació de la nova normativa, amb una composició única de personal penitenciari del Departament de Justícia i els centres penitenciaris, és a dir, una "autoavaluació", sense participació d'altres veus expertes en la matèria.
- Davant d'aquella situació, les entitats de drets humans ens vam pronunciar^{3 4 5} en contra i també ho va fer el Síndic de Greuges, que va demanar la no entrada en vigor d'aquella nova Circular fins que no es dugués la mateixa al Parlament de Catalunya^{6 7}. Malgrat aquests posicionaments unànimes, aquesta finalment va entrar en vigor.
- L'Organització Mundial Contra la Tortura també va donar suport internacional a les nostres demandes, accions, rodes de premsa i comunicats.

3 <https://directa.cat/entitats-de-defensa-dels-drets-humans-alcen-la-veu-contra-el-protocol-de-contencions-mecaniques-a-les-presons-catalanes/>

4 <https://www.ub.edu/portal/web/observatori-sistema-penal/detalls/-/detall/comunicat-com-a-resposta-a-les-conclusions-del-cpt-i-el-mcpt-en-relacio-a-l-us-de-contencions-mecaniques-a-les-presons-catalanes>

5 <https://www.vilaweb.cat/noticies/comprat-versio-vox-parlament-tomba-peticio-contra-contencions-mecaniques-presons/>

6 https://www.sindic.cat/site/unitFiles/8560/Informe%20contencions%20mecaniques_2022_cat.pdf

7 <https://www.lavanguardia.com/vida/20230313/8821974/mecanisme-per-prevencio-tortura-critica-l-excessiva-durada-les-contencions-mecaniques-les-presons.html>

3. La situació actual: una nova regressió de drets fonamentals

- Després del canvi del darrer Govern, el 9 d'octubre del 2022, la Sra. Gemma Ubasart va ser designada com a nova Consellera de Justícia. Al cap de pocs temps, van tornar a donar-se noves protestes sindicals, aquesta vegada amb l'ocupació física de la Direcció del centre penitenciari Brians 2. Aquesta acció va desembocar en la signatura d'uns acords, en els quals més enllà d'altres reivindicacions laborals, es van pactar altres punts que afectaven als drets fonamentals de les persones privades de llibertat, en concret:
 - utilització d'aerosols de gas pebre^{8 9} com a mitjà coercitiu als centres penitenciaris, en contra de les recomanacions del CPT que estableixen que el seu ús en espais tancats és altament perillós i pot constituir un tracte inhumà i degradant, com ja ha pronunciat el Tribunal Europeu dels Drets Humans en algunes sentències i com ja ha esmentat l'OMCT al seu darrer comunicat¹⁰ en relació a aquesta mesura.
- Instal·lació a la presó de Mas d'Enric d'un sistema de reconeixement facial i gestual¹¹ mitjançant intel·ligència artificial, sistema tecnològic que una empresa multinacional com a prova pilot en aquesta presó, amb la idea d'estendre's a la resta dels centres penitenciaris.

4. Valoració de la situació d'involució de la política penitenciària

A banda del que hem exposat anteriorment, cal tenir en compte que en aquests darrers dos anys es constaten cinc tendències molt greus al centres penitenciaris catalans:

- a) increment significatiu de les morts a presons^{12 13},
- b) increment pronunciat dels suïcidis¹⁴,
- c) greus problemes de salut mental,
- d) augment de l'ús de contencions mecàniques,
- e) aplicació reiterada de l'aïllament com a mitjà coercitiu.

Aquesta involució en els drets fonamentals de les persones preses s'està donant **sense la intervenció del Parlament de Catalunya**, i per tant, **sense un debat públic i sense un diàleg amb les organitzacions socials**, entre elles les de familiars de les persones privades de llibertat, juristes, expertes en salut mental i professionals de drets humans.

8 <https://directa.cat/les-organitzacions-de-drets-humans-denuncien-lus-desprai-irritant-a-les-presons/>

9 <https://iridia.cat/comunicat-rebutgem-el-pla-dactuacions-per-a-augmentar-la-seguretat-a-les-presons-pactat-per-justicia-i-els-sindicats-de-funcionaris-es-de-presons/>

10 Expressament l'OMCT va fer una comunicació via Twitter, el 27 d'abril de 2023, on textualment deia que *"Human rights organizations warn against the new action plan for prisons in Catalonia adopted by the Department of Justice. The plan includes harmful coercive measures such as the use of sprays in cells, a practice that amounts to inhuman or degrading treatment"*.

11 <https://elmon.cat/societat/justicia/conselleria-justicia-gran-germa-presons-intelligencia-artificial-543357/>

12 <https://directa.cat/sobre-morts-sota-custodia-i-salut-mental/>

13 <https://www.publico.es/public/14-presos-suicidar-catalunya-durant-2022-xifra-record-des-tenen-registres.html>

14 <https://www.lleidadiari.cat/desenyes-persones-suiciden-presons-catalanes/>

La sola intervenció del Poder Executiu, decidint la política penitenciària sota la influència dels sindicats de funcionaris de presons, suposa un empobriment de la democràcia i un retorn a la coneguda “autonomia de la presó” en el pitjor sentit d’aquesta expressió. Aquesta dinàmica ha sofert un punt d’inflexió amb l’actual Conselleria de Justícia, que en matèria de presons, està menystenint de forma no vista fins ara, el treball de les entitats de drets humans, incloses les de familiars de persones privades de llibertat.

Tampoc s’està actuant amb la deguda transparència, quan es tracta de qüestions que afecten als drets fonamentals, com per exemple, la **publicació d’estadístiques de les mesures d’aïllament i contencions mecàniques aplicades**, durada de les mateixes i control efectiu per part del Jutjat de Vigilància Penitenciària. No se sap si es tracta dels mateixos interns o d’interns diferents, ni als centres penitenciaris en els que es practica, ni el nombre. Tampoc es coneix la valoració dels resultats i de la preparació del funcionariat, si es considera suficient, o és un problema de manca d’efectius.

L’actual Conselleria, desatenent els estàndards internacionals, està aquietant-se front a situacions tan greus com:

- **L’increment de morts sota custòdia de persones privades llibertat.** L’any 2022 han mort a presó sota custòdia de l’administració 39 persones, un 34% més que l’any 2021 (29 morts). D’entre les morts del 2022, es destaquen els 14 suïcidis, fet que suposa la xifra més alta de les estadístiques oficials del Departament de Justícia, que enregistren aquest fenomen des del 2010.
- El manteniment de **l’aïllament penitenciar**¹⁵ regimental i sancionador per damunt d’un topall d’hores màximes: les recomanacions del Grup de Treball sobre l’aïllament penitenciar del 2017, establien que no es podia acordar l’aïllament per damunt dels criteris ficats pel Comitè per a la Prevenció de la Tortura del Consell d’Europa (CPT) en el seu informe sobre l’Estat espanyol del 2015.
- El manteniment de **les contencions mecàniques**: la Circular 2/2021, havia plasmat el consens anomenat “contencions zero”, que va ser deixat sense efecte en la Circular de 1/2022 com s’ha esmentat abans.
- L’anunci d’un pla pilot al centre penitenciar Mas d’Enric de control de moviments de la persona privada de llibertat, **tramitació de dades amb intel·ligència artificial i instal·lació de càmeres de reconeixement facial i gestual.** Les càmeres de reconeixement facial, que van més enllà de la identificació de la persona i que mitjançant la intel·ligència artificial estan destinades a identificar les expressions facials i el llenguatge corporal de la persona per a traduir-los en previsions de risc. Aquestes previsions de risc, poden tenir incidència en el tractament penitenciar de la persona, en la línia de la decisió automatitzada d’elements de risc que efectua el sistema Riscanvi¹⁶ ¹⁷ a les presons catalanes, sistema qüestionat per buidar de contingut el dret a la defensa i el dret a la reinserció. **Aquesta direcció basada en la gestió dels riscos (risk management) representa una de les polítiques més regressives de la penologia i criminologia contemporània, pròpia de països de tradició molt diferent, Estats Units principalment, que aposten per sistemes de perfilament racial, a més de representar una inversió econòmica en seguretat extrema, en lloc**

15 <https://www.lavanguardia.com/vida/20210705/7579671/entitats-drets-humans-demanen-derogar-l-aillament-penitenciar-i-investigat-les-morts-presons-catalanes.html>

16 <https://elpais.com/tecnologia/2021-07-11/riscanvi-luces-y-sombras-del-algoritmo-que-ayuda-al-juez-en-cataluna-a-decidir-si-mereces-la-condicional.html>

17 <https://eticasfoundation.org/es/riscanvi-predict-peoples-behaviour-external-algorithmic-auditing/>

d'apostes per mesures de caràcter rehabilitador, com ara, la inversió en llocs de treball, en educació i d'altres. Tot això encamina al sistema penitenciari en una **direcció tecnocràtica** cada vegada més allunyada dels paràmetres constitucionals.

En atenció al que s'exposa, les entitats que subscrivim el present comunicat, volem **MANIFESTAR:**

- 1. El nostre rebuig envers aquesta manera de fer institucional, que erosiona el sistema democràtic i la pròpia legitimitat de la Conselleria de Justícia, i alhora dificulta l'acostament de posicions en una matèria com és la de la privació de llibertat, sobre la que romanen vigents obligacions internacionals que no es poden deixar de complir.**
- 2. L'anunci d'una nova etapa d'aliança entre les entitats en defensa dels drets de les persones privades de llibertat i d'altres lluites germanes que s'entrecreuen, com són el moviment antiracista, el moviment en defensa dels drets de les persones amb afectacions de salut mental i el moviment en defensa dels drets tecnològics, per fer un front conjunt de denúncia social de les mesures de restricció de drets que ens afecten de forma transversal.**
- 3. La necessitat urgent de promoure un debat ciutadà per a fomentar un canvi de mentalitat sobre les finalitats dels centres penitenciaris i el compromís que comporta pel Govern de Catalunya i totes les administracions responsables**

SIGNEN EL COMUNICAT:

Organització Mundial Contra la Tortura (OMCT)

Justícia i Pau

IRÍDIA — Centre per a la Defensa dels Drets Humans

Institut de Drets Humans de Catalunya (IDHC)

Observa, Associació pel monitoratge del sistema penal

Xarxa Anti-Repressió de Familiars de Persones Detingudes

Associació Catalana per a la Defensa dels Drets Humans (ACDDH)

Comissió de Defensa del Lliure Exercici de l'Advocacia de l'ICAB

Observatori del Sistema Penal i dels Drets Humans (OSPDH), Universitat de Barcelona

Alerta Solidaria

Associació de Famílies de Presos de Catalunya

Cooperativa d'Advocades IACTA

ADHESIONS:

Lafede.cat - Organitzacions per a la Justícia Global

Col·lectiu Ronda — Cooperativa d'Advocats i Advocades

Associació Catalana de Professionals de Salut Mental (ACPSM- AEN Catalunya)

Grupo SampAEN: Grupo de Salud Mental en Prisiones de la AEN — Asociación Española de Neuropsiquiatría

CATNPUD: Catalan Network of People Who Use Drugs

AMMAME: Associació d'Amics del Malalt Mental Barcelona

AFATRAC: Associació de familiars d'afectats per trastorns de conducta

AUPAM: Agrupación de usuarios/as y profesionales relacionados con el autobús de metadona

ASAUPAM: Associació d'Intervenció Comunitària en Drogues

Federació VEUS- Federació Catalana d'Entitats de Salut Mental en la Persona

XESAJE: Xarxa d'Entitats Socials d'Assessorament Jurídic a Estrangers

Advocats del Pati

GOAC: Germanor Obrera d'Acció Catòlica

ActivaMent: Col·lectiu Actiu de Persones amb l'Experiència del Trastorn Mental

Associació EICA

Diomcoop SCCL

Cooperativa Opcions

Associació 9 Barris Acull

Cúrcuma SCCL: Acció, Diversitat i Transformació amb perspectiva de gènere

Ateneu Llibertari de Gràcia

Espai Gramenet

Sindicat Popular de Venedors Ambulants de Barcelona (Sindicato Mantero BCN)

Grup cooperatiu ECOS